లక్షణచంద్రిక.

ఇది

గుడివాడతాలూకా గుడ్లవల్లేరు గ్రామవాస్తవ్యుఁడును,

జ్ఞానవతీ ప్రముఖ గ్రంథకర్తయు

నగు

చిల్లరిగె యోగానందకవిచే

రచింపఁబడి ప్రకటింపఁబడెను.

అంగలూరు గ్రామనివాసి

తిపిర్నేని రం॥ రామయ్యగారి

ధనసహాయమున

బెజవాడ, వాణీముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపఁబడియె.

1914.

వెల 0—4—0

ప్రకటనలు.

(1) జ్ఞానవతి:—ఇది 1100 పద్యములుగల నవల. పద్యములనుటయేగాని గద్యముకన్న సులభశైలి. అక్షరజ్ఞానమున్న వారికందఱకు నర్థమగును. మనదేశమందు మున్ను జరిగిన పతివ్రతాచరిత్రము ఇదెవ్వరును వ్రాసియుండలేదు. వెల రు 0—14—0

(2) లక్షణచంద్రిక:—కవిత్వము నేర్చుకొనువారికిది ముఖదర్పణము. సంస్కృతసంధులం దెల్పుటకు దేవగురువు. హైస్కూళ్ళవిద్యార్థులకు ప్రత్యక్షకామధేనువు. వెల 0—4—0

వ. రా:—పైరెంటిని కలిపికొన్నప్పుడు వెల రు 1—0—0

(3) బాలశతకము:—ఏడాదిలో రెండుకూర్పులుపడ్డది ప్రైమరీవిద్యార్థియొక్క సమస్తధర్మములు తెల్పు కందశతకము వెల 0—2—0

(4) శ్రీమద్రామాయణాద్భుతోత్తరకాండము:—వాల్మీకివిరచిత సంస్కృతంబున కాంధ్రీకరణము. మనోహరశైలి. చదివితీరవలెను వెల 1—4—0

వ. రా:—అన్నిటికి పోష్టుఖర్చులు వేఱు.

వలయువారు:—చిల్లరిగె యోగానందయ్య పంతులు,
గుడ్లవల్లేరు, కవుతరంపోష్టు, కృష్ణాజిల్లా.

లక్షణచంద్రిక.

ఆ॥ వె॥ ఆంధ్రదేశమందు - నావిర్భవించి, మీ-
రాంధ్రజాతికీర్తి - నందియుండి
యాంధ్రభాష తెలియ - దన్నచోనవ్వరే !
గనుకఁ దెలుఁగునేర్వఁ - గడఁగుఁడయ్య! ॥

ఏకారణముననో బాల్యమునుండియు నాంధ్రభాష నభ్యసింపని మనవారనేకులున్నారు. కొందఱు సామాన్యజ్ఞానమొందినవారయ్యు నభివృద్ధిచేసికొనకుండిరి. మాతృభాషాభిమానులకది లక్షణమేనా! మఱికొందఱు వయస్సుమించినదనియు నీయీడున నొకరియొద్ద చదువుటకు సిగ్గగుచున్నదనియు నిరాశనొందుచున్నారు. విద్యార్థులకట్టిదురభిమానము పురోభివృద్ధికి భంగముకలిగించును. ఇందులకు నాయనుభవసిద్ధమైన విషయమొండుచెప్పెదవినుండు. సంపూర్ణలోకజ్ఞానమును, సాధారణ భాషాజ్ఞానమునుగలవారు ముందుగా ఛందశ్శాస్త్రము నలవడుట భాషాభివృద్ధికిమూలము. ఎట్లందురేని; "కరికరము, కవికలము నెప్పుడు నూరకుండ" వన్నట్లు లక్షణమెఱిఁగినవారే. వైరా కొన్ని పద్యములల్లుచునేయుందురు. అప్పుడనేకసందేహములుగల్గును. తన్నివారణార్థము మేధావులైనవారు స్వ

యముగాను, గానిచో గురుముఖతగాను దదవసరగ్రంథావలోకనంబునకు దొరఁకొందురు. అప్పటికిఁగదా "దేశభాషలందుఁ - దెనుఁగులెస్స" యనుసామెత వారికి విశదమవుట! తేనెను దేనెటీఁగమాక్షిక శబ్దజాలంబు నట్టివారు గ్రహింపకమానరు. ఇంతకన్న నట్టివారిని బాగుపఱుచు నుపాయంబు వేఱొండులేదు.

అట్టివారికి ముందుగా "సులక్షణసార"మను గ్రంథము మహారణ్యమువలెఁదోఁచును. కావున నేను విద్యార్థులకుఁజెప్పుచుండుచొప్పున క్లృప్తపఱచి యిందు వ్రాయఁబూనితి. మఱియు ముఖ్యముగా వాడఁబడు సంస్కృతసంధులంగూడఁ గొన్నింటి నగపఱుచువాఁడ. హైస్కూళ్లవిద్యార్థులకును నిది బహుసహాయకారి యగును. మందబుద్ధు లింతమాత్రముననే పాండితీవిశేషమార్జింపఁజాలకపోయినను వృత్తలక్షణాలోపముల నెఱుంగుటయుఁ బద్యములను సులువుగ జ్ఞప్తియందుంచుకొనుటయు మున్నగు స్వల్పలాభంబులనైనఁ బొందకపోరు.

౧ గురులఘ్వక్షరప్రకరణము.

"గురువు" అనఁగా గొప్పదియని యొకయర్థము. ఈ శాస్త్రమందాకారణముంబట్టియేగాక యుచ్చారణావధిం బట్టి కూడఁ దీసికోఁబడెను. లఘువర్ణోచ్చారణకాలమునకు రెట్టింపుకాలము గురూచ్చారణకుఁబట్టు; గాన రెండులఘువు లొక గురువగునని యెంచునది. (1) దీర్ఘాచ్చులు (ఆ, ఈ, ఊ, ౠ, ౡ, ఏ, ఐ, ఓ, ఔ) ను, దీర్ఘాచ్చులుగల హల్లులును (2) పరమందుఁ బూర్ణానుస్వారవిసర్గములుగల వర్ణంబులును (3) ఏకపదములోని సంయుక్తాక్షరమునకుఁ (అనఁగా రెండుహల్లు

లుగలసిన వర్ణమునకు) బూర్వమందున్న యక్షరాలును గురువులౌను.

II "లఘువు" అనఁగాఁ జుల్కఁగాఁ బల్కఁబడునది. (1) హ్రస్వాచ్చులును (అ, ఇ, ఉ, ఋ, ఌ, ఎ, ఒ) (2) హ్రస్వములతోఁ గూడిన హల్లులును లఘువులనంబడును.

షరా:—గురువునకు 'గ' యనియు, లఘువునకు 'ల' యనియు గుర్తులు.

౨ గణప్రకరణము.

"గణము" అన నీశాస్త్రమందు సాధారణముగా మూడక్షరములు.

(1) భగణము:—ఆదిగురువుగలది. అనఁగా మొదటియక్షరము గురువుగాను, మిగిలినరెంటును లఘువులుగాను నుండునది. ఉదా:—రాముఁడు, విష్ణువు, శంభుఁడు మొ॥

(2) జగణము:-మధ్యగురువు. ఉదా:-కరాసి, మరుత్తు, విరించి

(3) సగణము:-అంత్యగురువు. ఉదా:-అవురా, ఇలపై, వనముల్

(4) యగణము:-ఆదిలఘువు. ఉదా:-కరమ్మున్, శరాగ్ని, విషంబే

(5) రగణము:-మధ్యలఘువు. ఉదా:-భీముఁడా, భాంకృతుల్, శారదా.

(6) తగణము:-అంత్యలఘువు. ఉదా:-ఏమాయె, నామీఁద, నీభూమి.

(7) మగణము:-మూడునుగురువులు. ఉదా:-రారోరీ, నాగేశా, వేగంబే

(8) నగణము:- మూడునులఘువులు. ఉదా:-వఱద, మునువు, వినవె

(9) వగణము:-లఘువుపైగురువు. ఉదా:-బలే, నజస్, చుమీ

(10) హగణము:-గురువుపైలఘువు.ఉదా:-మాట, గేటు, వచ్చె

వరా:—తుదిగణాలు రెండును రెండేసి యక్షరాలుగల వి. వీనికేవరుసంగ "లగము, గలము" అనియుంబేళ్లు. నగణము పైని గురువువచ్చిన "నగము" అనియు, లఘువు వచ్చినచో "నల" మనియు నిట్లే యాయాగణములకుం బేరులువచ్చును.

కం॥ నల, నగ, సల, భ, ర, తలునా
నెలమినిసియాఱుగణము - లింద్రగణమ్ముల్
గల, నగణము లీరెండును
జలజాప్తగణంబులండ్రు - సరసిజనాభా॥

వరా:—1 నలము, (నగణముమీఁదలఘువు) 2 నగము, (నగణముపైనిగురువు) 3 సలము, (సగణముమీఁదలఘువు) 4 భ, (భగణము) 5 ర, (రగణము) 6 త, (తగణము); ఇవి యింద్రగణములనంబడు. 1 గలము,(గురువుపైనిలఘువు = హగణము) 2 నగణము; ఇవి సూర్యగణాలు.

3 యతిప్రకరణము.

'యతి' అనఁగాఁ బద్యపాదప్రారంభాక్షరమునకు నియమప్రకారమువచ్చునట్టి యక్షరము. అక్షరము లచ్చులనియు ("అ,ఆ" మొదలు "ఔ" వఱకు) హల్లులనియు ('క,ఖ' మొదలుకొని యన్నియు) రెండువిధాలుగదా. అచ్చులు ప్రాణులనియు (పలుకఁబడునవి) హల్లులు ప్రాణము లేనివనియు (పలుకఁబడనివి) నెల్లరు నెఱింగినవిషయంబే. ఇంనువలన నచ్చు

(స్వరము) లేనిదే హల్లువచింపఁబడదని తేటపడినది. ఉదా:- 'క' అనువర్ణము కకార (క్) అకార (ˇ = అ) ములు కలసి పలుకఁబడినది. ఆ కకారమే మఱొకహల్లుక్రిందికిఁ జేరునప్పుడు 'కావత్తు (్క)' అను మాఱురూపమొందును. "త్క" అను దానికి వర్ణక్రమంబు నడుగుచున్నప్పుడు తకార, కకార, అకారములు (త్ + ్క + ˇ) 'త్క' అని చెప్పుదుముగదా. అప్పుడు 'అ' యను నచ్చునకు బదులుగానే తలకట్టు (ˇ) వచ్చినదని తెలియకపోదు. ఇట్లే అచ్చులకును, హల్లులకును మాఱురూపము లెఱుంగునది.

అచ్చులు.

అ, ఆ, ఐ, ఔ. (2) ఇ, ఈ, ఋ, ౠ, ఎ, ఏ. (3) ఉ, ఊ, ఒ, ఓ.

హల్లులు.

క, ఖ, గ, ఘ, క్ష. (2) చ, ౘ, ఛ, జ, ౙ, ఝ, శ, ష, స, క్ష. (3) ట, ఠ, డ, ఢ. (4) ణ, న. (5) త, థ, ద, ధ. (6) ప, ఫ, బ, భ, వ. (7) మ. (8) య, హ, అ, ఆ, ఐ, ఔ. (9) ర, ఱ. (10) ల, ళ.

షరా: —పైనిజూపఁబడిన అచ్చులు మూఁడురకములును, హల్లులు పదిరకములును బరస్పరసంబంధముగలవి. అనఁగా నాయారకములలోని ప్రత్యక్షరము నొకదానికొకటి మాఱవచ్చును. అట్లుమాఱుచోట్లకు (నియమితస్థలములకు) యతిస్థానములనిపేళ్లు. "క్ష" అనువర్ణములో (క్ + ష్) రెండు హల్లులున్నవి గనుకనే కవర్గములోను, చవర్గములోను 'క్ష' చేరినది. ఇట్లే సంయుక్తాక్షర (హల్లులురెండు, మూఁడుగల) హల్లులను విడఁదీసి తత్తద్వర్ణముల రకములలో నేదేనొకహల్లును యతిమైత్రికిం బ్రయోగించుకొనునది. ఆఱవరకము

లోని హల్లులకు మూఁడవరకనచ్చులందేదేని (ఉ,ఊ,ఒ,ఓ) యొకటి ప్రయోగమైనపుడు మకారమునుగూడఁ దీసికొనందగు. ఎట్లందురా; ఉదా:—ము = పో, బు = మో. ఇంతవఱకు నిరాక్షేపణయతులు. భారతేతరగ్రంథములలో ననేకరీతులుగ యతులుగన్పట్టి వివాదహేతువులగుచున్నవి. క్వచిత్తుగ నచ్చు భారతసమ్మతయతులం గొన్నిటి నిం దుదహరింపలేదు. తెలుఁగుసంధులు వచ్చినచోట్ల నాయాస్థలములందునిల్చెడి యచ్చులే యతులకుఁజెల్లునుగాని సంధిహల్లుచెల్లదు. ఉదా:—
చం॥ రుండఁగనాకునేమి భయ ♦ ముగ్రరిపుప్రచయాటవీదవా॥

పైపద్యపాదము నాల్గవది. మూఁడవ పాదాంతమున ‘మీ’ యనువర్ణమున్నది; గనుక దానిని గల్పిచదివిన “మీరుండఁగ... (మీరు+ఉండ...)” అని యవునుగదా. కనుక నే ‘ఉండ...♦ఉగ్ర’ అని యతియైనది. ఇట్లే శేషంబు లూహ్యంబులు. సంస్కృతసంధులందుఁగూడ నిట్లొప్పెడు. తెనుఁగునందు సంశయనిశ్చయాదుల ప్రత్యయంబులగు (అ,ఆ,ఇ,ఈ,ఎ,ఏ,ఒ,ఓ) అచ్చులను బ్రత్యేకముగఁగాని యాయాహల్లులతోఁ గలిపిగాని యతులకుపయోగింపనగు. ఉదా:—కం॥ దేనాయదియిమ్ముదేవ ♦ దేవసమానా॥ ఈపాదారంభమందలి ‘దే’ యను వర్ణమునకుఁ బూర్వము ‘అ’ యను నచ్చున్నదనుకొనుఁడు అప్పుడు “అదే” యని నిశ్చయార్థకమయినది; కనుక ‘దే’యనువర్ణముగాఁదీసికొని ‘దేవసమానా’ యను పదములోని యాద్యక్షరమును యతికి నుపయోగింపఁబడెను. అచ్చుమాత్రమే తీసికొన్నచో “దేనాయదియిమ్ముకరుణ ♦ నింద్రసమానా” అనియుండును.

౪ ప్రాసప్రకరణము.

పద్యపాదమందలి రెండవయక్షరమునకుఁ 'బ్రాస'మని పేరు. 'ఆటవెలఁది, తేటగీతి, సీస' మను పద్యత్రయమునకుఁ బ్రాసనియమము లేదుగాని తక్కినపద్యములకుఁ గలదు. ప్రథమపాదప్రాసాక్షరమునకుఁ బూర్వము పూర్ణానుస్వారవిసర్గము లున్నను, నది ద్విత్వసంయుక్తాక్షరమైనను నట్లే పాదములన్నింట నుండవలయు. అచ్చులు మాఱవచ్చునుగాని హల్లులుమాత్రము మాఱరాదు. పూర్వమందు గుర్వక్షరమున్నచో గుర్వక్షరమును, లఘ్వక్షరమున్నచో లఘ్వక్షరమును సర్వపాదంబులకు నుండవలయు.

ఆటవెలఁదికిఁ, దేటగీతికి, సీసమునకుఁ బ్రాసనియతినాల్గుపాదాలకు లేదుగాని ప్రతిపాద ప్రాసాక్షరమును యతిగాఁ దీసికొని ప్రాసయతియని వాడుకొందురు. అప్పుడు పైనిజెప్పిన ప్రాసనియమములు తత్ప్రాస యతికిం జూచుకొనవలయు యతులుపయోగించుకొన్నచోఁ బ్రాస యతులనువీడవలయు. ప్రాసయతినిదీసికొన్న, యతిని వదలవలయు.

౫ వృత్తప్రకరణము.

ఎక్కువవాడుకలోనున్నవియు, నన్యోన్యసంబంధము గలవియునగు వృత్తములను సాధ్యమైనంతవఱకు సక్రమంబుగఁ జూపువాఁడ. వృత్తగణక్రమంబు నాయాపద్యపాదంబులం దెల్పువాఁడ. ఒక్కచరణంబుతోఁదెల్పినయెడల మిగిలిన మూడు పాదములట్లేయని గ్రహించునది. రెండుపాదంబులంజెప్పినపక్షమున శేషపాదద్వయంబట్లేయని యూహించునది. గణములను దెలుపునపుడు దీర్ఘాక్షరము వ్రాసినచో నాయక్షరసంజ్ఞగల గ

ణంబులుగాని, అక్షరములుగాని రెండని తెలిసికొనునది. ,.—,
అనుగుర్తునకుఁ బరమందు యత్యక్షరముండును. ప్రాసయతి
యైనచో నాగుర్తునకుఁబిమ్మట రెండవయక్షరముగానుండును.

ఆటవెలఁది.

ఇనగణత్రయంబు - నింద్రద్వయంబును
హంసపంచకంబు - నాటవెలఁది॥

తేటగీతి.

సూర్యుఁడొక్కండు నటుపైని - సురపతీద్వ
యంబుఁ బిమ్మటహంసద్వ-యంబుగీతి॥

ప. రా:—పఠనసౌకర్యార్థము నాలుగేసి పాదంబులు
ప్రతిపద్యమునకుఁ బూరింపఁబడునని యెఱుంగునది. ఆటవెలఁ
ది లక్షణము రెండుపాదములతో సంపూర్తి. తేటగీతిలక్షణ
ము ప్రథమచరణముల్లే మిగిలిన మూడుపాదములును; అయిన
నిచ్చట గణబోధనకై రెండుపాదంబులు వ్రాయవలసివచ్చెను.
హంసపంచకంబు = సూర్యగణములయిదు. పైరెండుపద్యముల
కుఁ బ్రతిపాదమునకు మూడుగణములపిమ్మట యతి.

సీసము.

ఆఱింద్రగణములు-నర్కద్వయంబును + సీసపాదమున
కుఁ - జెల్లుచుండు॥

ప. రా:—మొదట రెండుగణములకుఁ బిదపయతి. మ
రల నైదవగణముయొక్క ప్రథమాక్షరమునకు నేడవగణము
లోని ప్రథమవర్ణముయతి. ఇదంతయునొక్కపాదము. తక్కి
న మూడుపాదములిట్లేపూర్తిచేసి తుదకుఁ దేటగీతినైనను ఆ
టవెలఁదినైనను నాల్గుచరణములు (ఎత్తుగీతయని దీనికిఁ బేరు)

ర్రాయవలయు. అంతట సీసపద్యము సంపూర్ణమగును.

కందము.

కందము త్రి,శరగణంబుల
నందును: గా,భ,జ,స,నలము•లటవడిమూటన్
జెందును: నల,జలనాటిట
నొందును: తుదగురువు: జగణ•ముండదు బేసిన్॥

వ రా:—ఇదియు రెండుపాదాలకే సంపూర్తి. ప్రథమ చరణము పన్నెండులఘువులు (వీనినే యిచ్చట మాత్రలని నా డెదరు) ను, ద్వితీయచరణము ఇరువదిలఘువులును గలది. అనఁగా 1వ చరణమునకు (త్రి) 3 గణములును, 2వ చరణమునకు (శర) 5 గణాలును నుండును. ద్వితీయచరణమందలి నాల్గవగణముయొక్క మొదటియక్షరము (వడి) యతి. ప్రథమ చరణంబునకు యతి యుండదు. గా = రెండుగురువులు. బేసిన్ = 1,3,5,7 యను గణములందు. తుదన్ = 8వగణమునందు. 8వది సగణమో గగమో యుండవలయును. 6వ గణము జగణమో నలమో యుండవలయు.

ఉత్పలమాల.

వచ్చు(క్రమంబుగన్ భ,ర,న•భా,ర,వ లుత్పలమాలకున్ దగన్॥

వ రా:—యతి 10వయక్షరము. భా = రెండుభగణాలు.

చంపకమాల.

న,జ,భ,జ,జా,రలన్ శుభగ•ణమ్ములు చంపకమాలకౌసఖా॥

వ రా:—యత్యక్షరము 11. జా = రెండుజగణములు. ఉత్పలమాలయొక్క మొదటిగురువిందు రెండు లఘువులు చేయఁబడె.

మత్తేభము.

స,భ,రల్ మై;న,మ,యల్; పదంబుతుదవన్♦సంధింపమత్తేభమా॥

ప.రా:—యతి 14. వన్ = వగణమును.

శార్దూలము

సంధిల్లున్ మ,స,జంబులున్ స,త,త,గల్♦శార్దూలవృత్తంబునన్॥

ప.రా:—యతి 13. మత్తేభారంభలఘుద్వయంబిందు గురు వయ్యె.

సుగంధి.

ఓలినిం,గలంబులేడు♦నొక్కగుర్వు గంధికిన్॥

ప.రా:—ఓలినిన్ = వరుసగ, గుర్వు = గురువు. యతి 9.

ఉత్సాహ.

హాగణనగణములనునేడు♦హా త్రిపైనిగమ్మగున్॥

ప.రా:—5వగణము మొదటియక్షరము యతి. ఇందన్నిన గణములుగాని, లేక కొన్ని హాగణములు తక్కినవి నగణములుగాగాని యుండు. గమ్ము = గురువు.

పంచచామరము.

చెలంగు;పంచచామరాళి♦శ్రీజ,హా॰,హా,హా॰,హా,గల్॥

ప.రా:—యతి 10. హా॰ = రెండుహాగణాలు. సుగంధి ప్రథమగణంబిట జగణంబుగామారెను.

మానిని.

మానినికిం,భగణంబులు చెల్లుగ్ర♦మంబుగనేడు;తుదంగురువున్

ప.రా:—యతి 13

కవిరాజవిరాజితము.

న,జ,జ,జ,జా,జ,లగంబు లగల్గిన♦సం గవిరాజవిరాజితమై॥

వ రా:—యతి 14. మానినీవృత్త ప్రథమగురువిందు రెండు లఘువులయ్యెను. కొంద ఱీరెండువృత్తములకును అనఁగా మానినికి 3,5,7 గణాల ప్రారంభాక్షరములను, ఈకవిరాజవిరాజితమునకు 8,14,20 అక్షరములను సమానయతులుగాఁ దీసికొనుట సమంజసమంద్రు.

మత్తకోకిల.

ఆరయన్,ర,స,జా,భ,రల్ గలి•యంగఁ గోకిలయొప్పె నున్॥

వ రా:—యతి 11.

ధ్రువకోకిల

న,భ,ర,సంబులు;జా,గముల్దగు•నాద్యమా ధ్రువకోకిలన్॥

వ రా:—యతి 12. మత్తకోకిల ప్రథమాక్షరమైన గురువిందు లఘుద్వయంబాయె. దీనినే తరలయనియువాడుదురు.

మహాస్రగ్ధర.

సగణంబై తానలై పై•స,ర,ర,గలుమహా•స్రగ్ధరంబొల్చు చుండున్॥

వ రా:—యతులు 9,16. మొదటి రెండులఘువులను గురువుగా మార్చినయెడల స్రగ్ధరయగును. తానలై = రెండు తగణాలు నొక్క నగణమునై.

లయగ్రాహి

చక్క-భజ,సంబులు; మ•రొక్క-న,భ,జంబులు; నిఁ•కొక్క-స,న,భంబులును• నెక్కు-యయు గ్రాహిన్॥

వ రా:—యయు = యగణముకూడను. పైనిజూపఁబడినదంతయు నొక్క పాదము. దీని నాల్గుచరణంబులకు సమానప్రాసయుండవలయు. ప్రతిచరణంబునకుఁ బ్రాసయతులు

10,18,26 యక్షరములు. యతులుపయోగింపవు. దీనిప్రారం భాక్షరమును గురువు రెండులఘువులైనచో లయవిభాతిలక్షణ మేర్పడును.

ఇఁక నప్పుడప్పుడు వాడఁబడువృత్తములను గొన్నిటిని దెల్పుచున్నాను. వానిలక్షణముం గద్యతోడరచించెద. ఉదాహరణార్థము వేఱొకవిషయముందెల్పు తత్తద్వృత్తపాదమ్ముల నొక్కొక్కటివంతున లిఖియించెద.

1 దోదకము:-భాభగాలు. యతి 7. (విద్యకుమించిన-విత్తమ దేదీ॥

2 తోటకము:-సాసాలు. యతి 7. వినుమాహనుమా-విపులా తనయన్॥

3 భుజంగప్రయాతము:-యాయాలు. యతి 8. కృపాధామశ్రీ రామ-కేల్మోడ్తునీకున్॥

4 మాలిని:-నామయాలు. యతి 9. సరసిజదళనేత్రా-చారు సౌవర్ణగాత్రా॥

5 విద్యున్మాల:-మాగాలు.యతి5.ఏమీసేవా-యేమందోయీ॥

6 స్రగ్విణి:-రారాలు. యతి 7. రాముఁడాగీముఁడా - రాల్కుమారాధమా॥

7 లలితపదము:-నజాయలు. యతి 8. అనువగుమాటల- నాడినమేలా॥

8 పణవము:-మనయగలు. యతి6. ధీరాగ్రేసర-దితిజామిత్రా॥

9 ప్రగుణ:-సగగలు. యతిలేదు, ప్రాసమాత్రముండు. అనఘా దేవా॥

10 కుమారలలిత:- జసగలు. పైవృత్తమువలెనే. దురంబువిడ వేరా॥

ప రా:—మఱియు ననేకవృత్తభేదంబులుగలవు. వల యువానిని గ్రంథంబులంజూచి మూఁడేసి యక్షరాలచొప్పున గణాలెన్నుకొని గ్రహియింపవచ్చును. ఏవేని కొన్ని పద్దెముల ను నిరంకుశంబుగ నల్లనేర్చిన, నూత్నవృత్తములలవాటు పడుట బహుసులభము.

సంస్కృత సంధులు,

రామశబ్దము; అకారాంతము.

రామ + అనుజుఁడు = రామానుజుఁడు
,, + ఆకారము = రామాకారము
,, + ఇభము = రామేభము
,, + ఈశుఁడు = రామేశుఁడు
,, + ఉత్తముఁడు = రామోత్తముఁడు
,, + ఊరువు = రామోరువు
,, + ఏణము = రామైణము
,, + ఐశ్వర్యము = రామైశ్వర్యము
,, + ఓఘము = రామౌఘము
,, + ఔరసుఁడు = రామౌరసుఁడు

ప రా:—ఆకారాంతము లిట్లే. మఱియు (1) “అ,ఆ (2) ఇ, ఈ (3) ఉ, ఊ (4) ఋ, ౠ (5) ఏ, ఐ (6) ఓ, ఔ” అను

ఆఱుజంటలలో మొదటి నాల్గుజంటలయందుఁ గల యాయా హ్రస్వములకు వచ్చునట్టి సంధిరూపములే యాయాదీర్ఘముల కుఁగూడ వచ్చును; గాని దీర్ఘములుమాత్ర మధికముగా నుండును. పిమ్మటి రెండుజంటలలోని యక్షరములకు సమానరూపములే. ఈసంగతి పైనుదహరించిన రామశబ్దమునందలి సంధి స్వరూపములను బాగుగాఁ బరిశీలించినయెడల విశదమగును; గనుక ఇఁకముందు గ్రంథవిస్తరభీతిచే సాధారణముగ హ్రస్వరూపసంధులనుమాత్ర ముదహరించుచున్నాను.

హరిశబ్దము; ఇకారాంతము.

హరి + అక్షము = హర్యక్షము
,, + ఇంద్రము = హరీంద్రము
,, + ఉక్తము = హర్యుక్తము
,, + ఏణము = హర్యేణము

ష రా:—ఈకారాంతములు నిట్లే.

ప్రభుశబ్దము; ఉకారాంతము.

ప్రభు + అంతరము = ప్రభ్వంతరము
,, + ఆయువు = ప్రభ్వాయువు
,, + ఉత్తముఁడు = ప్రభూత్తముఁడు

ష రా:—ఊకారాంతములకు నిట్టులే.

పితృశబ్దము; ఋకారాంతము.

పితృ + అభిధానము = పిత్రభిధానము
,, + ఆర్జితము = పిత్రార్జితము
,, + ఋణము = పితౄణము

వాక్ఛబ్దము; కకారాంతము.

వాక్ + అమృతము = వాగమృతము
,, + ఇంద్రుఁడు = వాగింద్రుఁడు
,, + ఉన్నతి = వాగున్నతి

సూత్రా:—ఈహలంతమున కచ్చుపరంబగునపుడు గకారము కకారమునకు మాఱుగా వచ్చెడిని.

,, + కాంత = వాక్కాంత
,, + గరిమ = వాగ్గరిమ
,, + చయము = వాక్చయము
,, + జనని = వాగ్జనని
,, + ఝరి = వాగ్ఝరి
,, + తరుణి = వాక్తరుణి
,, + ధాటి = వాగ్ధాటి
,, + నారి = వాఙ్నారి
,, + పతి = వాక్పతి
,, + భ్రమ = వాగ్భ్రమ
,, + మూలము = వాఙ్మూలము
,, + యువతి = వాగ్యువతి
,, + రమ = వాగ్రమ
,, + లలన = వాగ్లలన
,, + వనిత = వాగ్వనిత
,, + శాసనము = వాక్ఛాసనము
,, + సతి = వాక్సతి
,, + హరుఁడు = వాగ్ఘరుఁడు

షట్ఛబ్దము; టకారాంతము.

షట్ + అంగములు = షడంగములు
,, + ఐక్యము = షడైక్యము

షరా:—దీనికి నచ్చుపరంబైనపుడు టకారము డకారముగా మాఱి యచ్చులు నిల్చును.

,, + కావ్యములు = షట్కావ్యములు
,, + గుల్మములు = షడ్గుల్మములు
,, + చక్రవర్తులు = షట్చక్రవర్తులు
,, + జాతులు = షడ్జాతులు
,, + టంకారములు = షట్టంకారములు
,, + ఢక్కలు = షడ్ఢక్కలు
,, + తరుణులు = షట్తరుణులు
,, + ధామములు = షడ్ధామములు
,, + నముచులు = షణ్ణముచులు
,, + పదములు = షట్పదములు
,, + భంగులు = షడ్భంగులు
,, + మాతలు = షణ్మాతలు
,, + యమములు = షడ్యమములు
,, + రుచులు = షడ్రుచులు
,, + వస్తువులు = షడ్వస్తువులు
,, + శాస్త్రములు = షట్ఛాస్త్రములు
,, + సవనములు = షట్సవనములు
,, + హవ్యములు = షడ్ఢవ్యములు

మరుచ్ఛబ్దము; తకారాంతము.

మరుత్ + అర్చన = మరుదర్చన

,, + ఆవాసము = మరుదావాసము

సూ:—వీనికి అచ్చులు పరంబులగునప్డు తకారము దకారమగును.

,, + కాంత = మరుత్కాంత

,, + గజము = మరుద్గజము

,, + చలనము = మరుచ్చలనము

,, + జననము = మరుజ్జననము

,, + తరుణి = మరుత్తరుణి

,, + దానము = మరుద్దానము

,, + నగరము = మరున్నగరము

,, + పూజ = మరుత్పూజ

,, + బాణము = మరుద్బాణము

,, + మార్గము = మరున్మార్గము

,, + యువతి = మరుద్యువతి

,, + రమణి = మరుద్రమణి

,, + లక్షణము = మరుల్లక్షణము

,, + వాసరము = మరుద్వాసరము

,, + శక్తి = మరుచ్ఛక్తి

,, + సముద్రము = మరుత్సముద్రము

,, + హృదయము = మరుద్ధృదయము

మనశ్శబ్దము; సకారాంతము.

మన + అంతరము = మనోంతరము

,, + ఇష్టము = మనఇష్టము

,, + ఉదంతము = మనోదంతము

,, + కంపము = మనఃకంపము

,, + గర్వము = మనోగర్వము

,, + చింత = మనశ్చింత

,, + జాత = మనోజాత

,, + తాపము = మనస్తాపము

,, + ధైర్యము = మనోధైర్యము

,, + నిశ్చయము = మనోనిశ్చయము

,, + ఫలకము = మనఃఫలకము

,, + భ్రాంతి = మనోభ్రాంతి

,, + మయము = మనోమయము

,, + సంకోచము = మనస్సంకోచము

,, + శాంతి = మనశ్శాంతి

,, + హర్త = మనోహర్త

నానావిధ సంధులు.

రామ + ఛత్రము = రామచ్ఛత్రము

భూజ + ఛదము = భూజచ్ఛదము

వృక్ష + ఛాయ = వృక్షచ్ఛాయ

తరు + ఛేదకుఁడు = తరుచ్ఛేదకుఁడు

క్షుత్ + ఆర్తి = క్షుధార్తి

,, + బాధ = క్షుద్బాధ

వార్ + అధిపుఁడు = వారధిపుఁడు

,, + ఆకరము = వారాకరము

,, + ధి = వార్ధి

,, + నిధి = వార్నిధి

,, + రాశి = వారాశి

దుర్ + క్రియ = దుష్క్రియ

,, + ఫలము = దుష్ఫలము

,, + జాతి = దుర్జాతి

,, + లభ్యము = దుర్లభ్యము

,, + వాంఛ = దుర్వాంఛ

,, + సహనము = దుస్సహనము

,, + శకునము = దుశ్శకునము

నిర్ + హేతువు = నిర్హేతువు

పరా:—పై సర్వహాలంతములకును శేషహల్సంధులు సామాన్యముగా మార్పులుండవు. కించిద్భేదములున్నను గ్రంథావలోకనంబునం దెలియనగు. పరిశిష్టహల్సంధులను గ్రంథబాహుళ్యభీతిచే లిఖింపఁజాలనైతి.

గద్యము:— ఇది శ్రీజ్ఞానవతీప్రముఖ గ్రంథకర్తయగు చిల్లరిగె యోగానందకవి విరచితంబగు లక్షణచంద్రిక; సర్వము సంపూర్ణము.
